

САНАЛ ХУДАЛДАН АВАЛТ, ТҮҮНИЙ ОНЦЛОГ: УЛС ТӨРИЙН АСУУДАЛ

Б.Эрдэнэдалай

МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш

О.Батзаяа

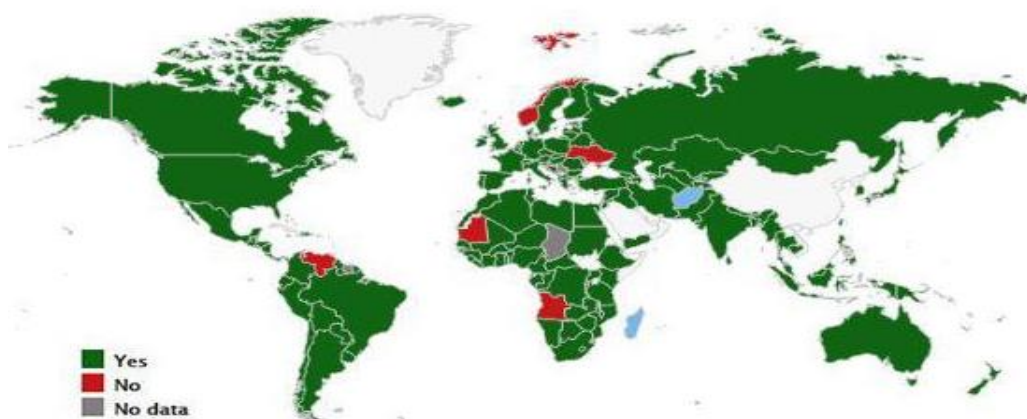
МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

Түлхүүр үг: Ардчилал, сонгуулийн зарчим, сонгуулийн тэгш эрх, сонгох эрх, сонгогдох эрх, улс төрийн авлига

Санал худалдан авалтын тухай

Ардчилсан нийгэмд сонгуулийн зарчмуудыг хэрэгжүүлж, хангаснаар ардчиллын чанар, бэхжилтийг хангаж улс төрийн орчин соёлтой, авлигаас ангид байж улс төр дэх тэгш боломж, өрсөлдөөн, шударга ёсыг хангах нөхцөл бүрдэнэ. Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид сонгуульд өрсөлдөхөд сонгогчдын саналыг худалдан авахад зарцуулсан мөнгөө эргэн олж авахын төлөө ажилладаг.

Зураг 1. Олон улсад санал худалдан авалтыг хориглосон эсэх²



² International IDEA. <https://www.idea.int/data-tools/question-view/558>

Ардчилал, сонгуульд туслах олон улсын хүрээлэнгийн дээрх судалгаанд хамрагдсан 179 улсын 163 улсад сонгогчдын санал худалдаж авахыг эрүүгийн болон сонгуулийн тухай хуулиар хоригложээ. Гэхдээ хуулиар хориглосон ч дээрх улсуудад санал худалдан авалтын үйл ажиллагаа явагддаггүй гэж ойлгож болохгүйг гэдэг нь энэ чиглэлээр хийгдсэн судалгааны бүтээлүүдэд гарч буй тохиолдол, дүнгээс харж болно. Тухайлбал, Монгол Улсад сонгогчдын саналыг худалдан авахыг Сонгуулийн тухай хуулиар хориглосон ч сонгуулийн бус үед маш олон төрлийн санал худалдан авалтын үйл ажиллагааг улс төрчид болон нэр дэвшихээр горилогчид хийсээр байгаа юм.

Сүүлийн 20 гаруй жилд эрдэм шинжилгээний болон хэвлэл мэдээллийн салбарт "санал худалдаж авах" гэсэн нэр томъёог судалж, түүнээс хэрхэн урьдчилан сэргийлэх болон арилгах вэ гэсэн агуулгатай олон тооны бүтээлүүд гарчээ. Үүнтэй холбоотойгоор санал худалдан авалтын тухай олон тодорхойлтууд гарсан билээ. Эдгээр тодорхойлолтод "улс төрийн албан тушаалыг материаллаг болон материаллаг бус зүйлээр солилцох", "улс төрийн нам, нэр дэвшигч, төлөөлөгч, дэмжигчээс сонгогчдод саналаа өгөхөд нөлөөлөх, эсхүл боломжоо сайжруулахын тулд үүнийг хийхээс татгалзах, материаллаг болон материаллаг бус зүйлээр барьцаалах, урамшуулах аливаа хэлбэр" зэргээр олонтоо дурьдан тодорхойлсон байна. Эндээс *сонгуульд ялалт байгуулахын тулд хэн нэгэнд санал өгөх, эсвэл тодорхой байдлаар санал өгөхөөс татгалзсан тохиолдолд шууд болон амласан шагналын аливаа үр дүнг санал худалдан авах* гэж үзэж болно. Ихэнх ардчилсан орнуудад санал худалдаж авах нь сонгуулийн зөрчил гэж тооцогддог. Тэдгээр улсуудад эрх зүйн зохицуулалтаас гадна, иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх, амьжиргааны түвшнийг нэмэгдүүлэх зэрэг олон аргуудыг ашигласан байна.

Транспаренси интернэшнл олон улсын байгууллагаас 2019 онд хийсэн судалгаа³-нд "Улс төрийн авлигын үндсэн шалтгааны нэг нь сонгуулийг урвуулан ашиглах явдал бөгөөд үүнд улс төрийн намуудыг хууль бусаар санхүүжүүлэх, сонгогчдын саналыг худалдан авах, сонгуулийн кампанит ажлын үеэр хуурамч мэдээ тараах зэрэг орно" гэж тодорхойлжээ. Энэхүү Латин Америк болон Карибын тэнгисийн улсуудын иргэдээс авсан судалгаанд оролцогчдын 52-53% нь

³ *Transparency International. Political Integrity Lacking in Latin America and the Caribbean, Especially around Elections. 2019*

Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, парламентын гишүүдийг хамгийн их авлигад өртсөн бүлэглэл, институт гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 1. Санал худалдан авалтын тухай судалгааны дүн

(Транспаренси интернэшнл 2019)

Улсын нэр	Судалгааны дүн
Латин Америк болон Карибын тэнгисийн улсууд	4 иргэн тутмын 1 нь сүүлийн таван жилийн хугацаанд үндэсний, бүс нутгийн эсвэл орон нутгийн сонгуульд хээл хахууль авч санал өгч байсан.
Мексик	2 иргэн тутмын 1 нь саналаа өгөхдөө хээл хахууль авсан, 1/4 нь санал өгөхдөө дарамтад өртдөг.
Доминиканы Бүгд Найрамдах Улс	Иргэдийн 46 хувь нь санал худалдан авалтад оролцож байсан.
Бразил, Колумб	Иргэдийн 40 хувь нь санал худалдан авалтад оролцож байсан.
Тринидад ба Тобаго, Гайана, Ямайка	Иргэдийн санал худалдан авалтад оролцож байсан нь энэ бүс нутагтаа хамгийн бага нь юм.
Венесуэл	5 иргэн тутмын 1-ээс илүү нь бие даан, нууцаар саналаа өгч чаддаггүй, дарамтад өртдөг.

Санал худалдан авалтын эсрэг дорвитой арга хэмжээ авахгүй бол сонгуулийн авлига гаарч, эцэстээ иргэд саналаа чөлөөтэй, нууцаар гаргах эрхийг санал худалдан авагчдад алдах юм. Энэ нь Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын 1990 оны Копенгагений баримт бичиг⁴-ийн 7.4 дэх хэсэгт заасан сонгогчийн санал нууц байх зарчмыг ноцтой зөрчиж байгаа явдал юм.

Санал худалдан авалтад нөлөөлж буй хүчин зүйлс

⁴ OSCE. 1990 Copenhagen Document. <https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>

Санал худалдаж авах асуудал газар авч буйд хэд хэдэн хүчин зүйл нөлөөлдөг. Үүнд:

- Сонгогчдын үнэмлэхийг унших төхөөрөмжийг нэвтрүүлэх, сонгуулийн дүнг цахимаар гаргах зэрэг технологийн шинэчлэлтүүд орсон нь сонгуулийн дүнг будлиулдаг уламжлалт хэлбэрүүдийг эрс багасгасан юм. Тиймээс улс төрчид сонгуулийн үр дүнг хуурамчаар үйлдэх нь технологийн эсрэг үзэгдэл болж байгаа учраас тэд саналынхаа хариуд мөнгө, хоол хүнс, хувцас, бусад бэлэг дурсгалын зүйлээр сонгогчдыг хууран мэхлэх арга хэрэглэж байна.
- Сонгуульд ямар ч аргаар хамаагүй ялалт байгуулахыг хүсдэг улс төрчдийн чармайлт хоёр дахь хүчин зүйл юм. Улс төрчид засгийн эрхэнд гарсныхаа дараа олж авна гэж найдаж буй асар их эрх мэдэл, эд баялгийн төлөө санал худалдаж авах үйл ажиллагаанд их ач холбогдол өгч оролцдог. Хэрэв энэ үйл ажиллагаанд оролцохгүй л бол өрсөлдөгчид нь мөн адил санал худалдаж авч байгаад сонгуульд ялалт байгуулж давуу талыг олж авах вий гэсэн болгоомжлол үүсдэг. Иймээс энэ асуудал нь ялангуяа "том" улс төрийн намуудын дунд төрөл бүрийн уралдаан болж хувирсан билээ.
- Гурав дахь хүчин зүйл бол улс орны ардчиллын хөгжил болон ядуурлын түвшин⁵гээс хамааралтайгаар санал худалдан авалтын үйл ажиллагаа явагддаг. Ардчиллын хөгжлөөр сул буюу ардчиллыг бэхжүүлж амжаагүй байгаа улсууд, Африкийн ядуу улсууд зэрэгт энэ үйл ажиллагаа их эрчимтэй хийгддэг, иргэд нь улс төрчдийн өгч буй мөнгө, бэлэг, амлалтад итгэн саналаа худалдах нь элбэг байна.

Санал худалдан авалтаас үүсч буй зарим асуудлууд

Олон улсад санал худалдан авалтын үйл ажиллагааг хориглох, хянах зохицуулалтын арга хэмжээг тухайн улсын онцлог, сонгуулийн системийн шинж чанарт тохируулж нарийвчлан оновчтой зохицуулахгүй бол дараах тооцоолоогүй үр дагавар, эрсдэлд хүргэж болдог байна.

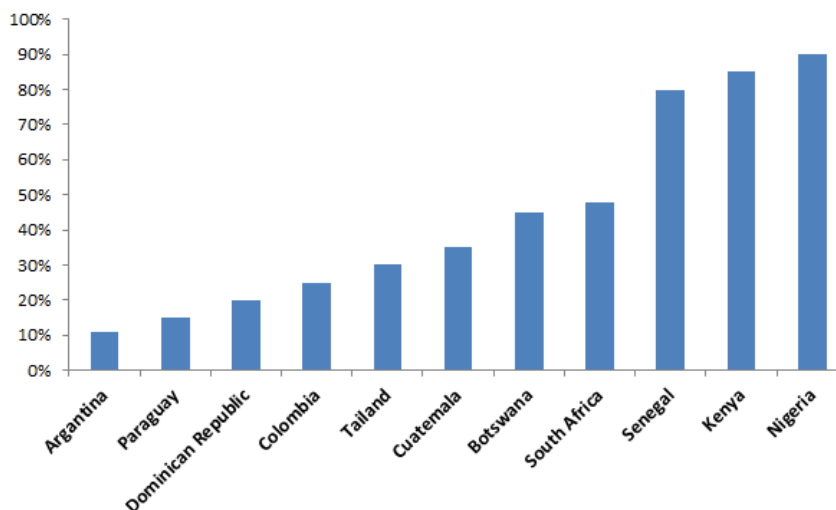
Тухайлбал:

⁵ Frederic C. Schaffer, ed, Elections for Sale: The Causes and Consequences of Vote Buying, Boulder/CO 2007.

- Санал худалдан авах нь хүний суурь эрх болох сонгох, сонгогдох эрхийг зөрчсөн үйлдэл болдог.
- Тухайн улсын ардчиллын хөгжлийг хойш татаж ардчиллын бэхжилтэд сөргөөр нөлөөлдөг.
- Сонгуулийн тэгш, шударга өрсөлдөөний зарчим алдагдаж сонгуульд нэр дэвшигчдийн дунд тэнцвэргүй өрсөлдөөн үүснэ.
- Хэрэв сонгогчдын саналыг худалдан авах мөнгөгүй бол “бодлого”-оор өрсөлдөх гэж буй жижиг болон шинээр байгуулагдсан улс төрийн намууд болон бие даан нэр дэвшигчид парламентад сонгогдох боломжгүй болно.
- Санал худалдан авалтын үйл ажиллагаанд их хэмжээний мөнгө зарцуулж сонгогдсон хойноо төрийн албанд мэргэжлийн бус хүн томилох, төрийн өмчийг зарах, хувьчлах, байгалийн баялгийн өгөөжийг хамаарал бүхий этгээдэд болон өөрийн санхүүжүүлэгчдээ ашиглуулах, өгөх зэргээр нийт иргэдийн хүртэх баялгийг хэсэг бүлэгт ашиглуулж анх зарцуулсан мөнгөө эргэж олж авдаг.
- Улс төрийн санхүүжилтэд тавих хяналт, түүнд тавих олон талын оролцоог хангахгүй бол сонгуулийн зардал улам өсдөг.
- Санал худалдан авалтын үйл ажиллагаа нь сонгогчдын зан үйлд сөргөөр нөлөөлдөг. Сонгогчид нэр дэвшигчдээс мөнгө, бэлэг авах сонирхолтой болдог. Хэрвээ сонгогчдын саналыг худалдан авах үйл ажиллагаа хийгдэхгүй бол дараагийн удаа сонгуульд оролцож, саналаа өгөхгүй байх нь элбэг. Ингэснээр сонгуулийн ирц хүрэхгүй байх, хүрсэн тохиолдолд нэр дэвшигчид цөөн хүний саналаар ялалт байгуулж, санал гээгдэж, төлөөлөх чадвар буурдаг.
- Иргэд сонгуулиас сонгууль бүрт санал худалдан авалтын үйл ажиллагаанд автаж, түүний золиос болсноороо уг үйлдлийн эсрэг ажиллаж буй судлаачид, иргэний нийгмийн байгууллагуудын нөлөөллийн үйл ажиллагааг тоохгүй, үл ойшоох хандлага илэрч, байдал улам дорддог.
- Санал худалдан авалтын эсрэг арга хэмжээ авахгүй бол эцэстээ иргэд саналаа чөлөөтэй, нууцаар гаргах эрхээ санал худалдан авагчдад алдах, тэдэнд санал өгөөгүйн төлөө дарамтлуулах, заналхийлүүлэх ч аюултай.

Санал худалдан авалтыг хэрхэн хориглох вэ?

График 2. Санал худалдан авалт явагддаг зарим улсууд⁶



(Тайланд улсын жишээ)

Санал худалдан авалтыг хуулиар шууд хориглосноор дараах эрсдэлүүд үүсдэг байна. Жишээ нь, Тайландад⁷ 1997 онд сонгуулийн ардчилсан зарчмуудыг хангах, улс төрд нөлөөлж буй мөнгөний нөлөөг багасгах, санал худалдан авалтыг хязгаарлах зэргээс шалтгаалж Үндсэн хуулийг шинээр баталсан. Уг хууль батлагдсаны дараа 2001 онд болсон сонгуульд нэр дэвшсэн олон тооны нэр дэвшигчид санал худалдан авсныхаа төлөө хариуцлага тооцуулж, шийтгүүлсэн байна. Бусад ардчилсан орнуудтай адилаар Тайландад санал худалдан авалтын эсрэг хийсэн үр нөлөөтэй ажил болж хууль зөрчигчдийг илрүүлсэн сайшаалтай боловч нэр дэвшигчид санал худалдан авалтын дараах шинэ хэлбэрүүдийг даруй хэрэгжүүлжээ.

- Сонгогчдын саналыг худалдан авахад хуулийн дагуу шийтгүүлэх эрсдэл үүсдэг тул сонгогчдын саналыг худалдан авахгүйгээр, орон нутгийн сонгуулийн ажилтнуудыг худалдан авдаг.

⁶ Latin American Public Opinion Project (LAPOP) -Americas Barometer Survey 2012.
https://www.researchgate.net/publication/323082978_An_Empirical_Analysis_of_Vote_Buying_Among_the_Poor_Evidence_from_Elections_in_the_Philippines_forthcoming_in_Southeast_Asia_Research/figure/s?lo=1

⁷ Frederic C. Schaffer, ed, Elections for Sale: The Causes and Consequences of Vote Buying, Boulder/CO 2007

- Сонгогчдын саналыг худалдан авч болохгүй болсон гэсэн дээрх шалтгааны улмаас улс төрийн намд элсүүлж буй нэрээр намын гишүүдэд мөнгөн урамшуулал өгдөг. Тухайлбал, Тайландын Рак Тай намд 11 сая гишүүн элссэний ихэнх нь тухайн намд элссэнийхээ төлөө тодорхой хэмжээний мөнгөн урамшуулал авсан байна.
- Бүх сонгогчдын саналыг худалдан авч чадахгүй ч саналаа худалдаж байгаа сонгогчдын авч буй мөнгөний хэмжээ их үнэтэй болсон. Тайландын банкууд сонгуулийн кампанит ажлын үеэр гүйлгээнд оруулсан мөнгөний хэмжээ өссөн нь 25 тэрбум бат (ойролцоогоор 1 тэрбум доллар) байсан буюу 1996 оны сонгуулийн үеэр зарцуулагдсан мөнгөнөөс даруй 5 тэрбум батаар илүү байсан байна. Товчхондоо нэр дэвшигчид цөөн санал худалдаж авсан боловч худалдаж авсан санал нь илүү үнэтэй байв.
- Сонгогчдын боловсролыг нэмэгдүүлэх, нэр дэвшигчдийг хэрхэн, ямар үзүүлэлтийг харж сонгоход анхаарах шаардлагатай болсон. Сонгуулийн насны бүх иргэдийг сонгуульд саналаа заавал өгөх үүрэгтэй гэж хуульдаа зааснаар сонгуулийн ирц сайжирсан. Ингэж саналаа заавал өгөх үүрэгтэй гэж заасан нь олон тооны сонгогчдын саналыг худалдан авахын тулд их мөнгө зарцуулж нийт үнийг өсгөх тул намууд, нэр дэвшигчид санал худалдан авахын төлөө их мөнгө зарцуулж биш, харин бодлогоор өрсөлдөх магадлалтай гэж үзсэнтэй холбоотой ч сонгогчдын боловсролыг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй болсон байна.

Тайланд улсын 2011 оны 7 сард болсон сонгуулийн үеэр тус улсын сонгуулийн төв байгууллагад 1920 орчим санал гомдол ирсэн нь тийм их тоо биш, харин ч энгийн үзэгдэл болсон байв. Сонгуулийн санал худалдаж авах үйл явц улам ширүүсч 300 бах (10 доллар)-аас 3000 бах (100 доллар) болон өссөн талаарх мэдээлэл байв. Өөрийн намын дэмжигчиддээ ID карт өгөн урамшуулах, санал өгсөн эсэхийг ID картаараа дараа нь шалгадаг ба хэнд, хэдэн санал өгсөн нь маш тодорхой болдог нарийн тактик юм. Тайландын сонгуулийн төв байгууллага маш сайн хяналтыг хэрэгжүүлдэг ба цагдаа нар болон орон нутаг, тойрог дахь хүмүүсээс мэдээллэгч олж аван санал худалдан авахтай холбоотой мэдээллийг тэдний тусламжтайгаар хүлээж авдаг. Мөн сонгууль дууссаны дараа ялалт байгуулсан намтай холбоотой гомдол их ирдэг учраас эрх баригч намыг шалгах арга замуудыг хэрэгжүүлэн санал худалдан авахтай холбоотой хуульд заасан арга хэмжээг авдаг.

Эндээс санал худалдан авалтыг хуулиар шууд хориглоход давхар үүсдэг сөрөг асуудлуудыг нухацтай авч үзэх ёстойг харуулж байна.

Санал худалдан авалтын талаарх хийсэн судалгаа

Санал худалдан авалтын үйл ажиллагааг тухайн улсын сонгуулийн насны нийт иргэдэд тэр бүр зориулж хийдэггүй байна.

- Амьжиргааны түвшин дунджаас доогуур амьдралтай иргэд, өрх толгойлсон олон хүүхэдтэй эцэг эхчүүд, анх удаа саналаа өгөх гэж буй залуу сонгогчид, ахмад настнууд зэрэг нийгмийн халамж, анхаарал шаардлагатай сонгогчдын саналыг худалдан авахын төлөө ажилладаг.
- Аль нэг улс төрийн намын гишүүн биш, улс төрийн намын гишүүн байсан ч тухайн намдаа саналаа өгдөггүй, эсвэл улс төрийн тогтсон үзэл баримтлалгүй “хөвөгч” сонгогчдын саналыг худалдан авахын төлөө ажилладаг.
- Хот болон хөдөө орон нутгийн сонгогчдын саналыг худалдан авах мөнгө болон бэлгийн хэмжээ өөр байна. Хотод оршин суудаг сонгогчдын саналыг худалдан авах арга нарийн, илүү их хөрөнгө зарцуулдаг. Харин хөдөө орон нутагт оршин суудаг сонгогчдын саналыг худалдан авах нь илүү хялбар, бага өртөгөөр шийдэгдэх тохиолдол гардаг.
- Улс төрийн хувьд өөрийн гэсэн үзэл баримтлалтай, боловсрол болон амьжиргааны түвшин боломжийн сонгогчдын саналыг худалдан авахыг оролддоггүй, бага тохиолддог байна.

Хэдийгээр дээрх тохиолдлуудад ямар онцлогтой сонгогчийн саналыг худалдаж авах оролдлого хийх вэ гэдгээс гадна дараах сонирхолтой асуудал ажиглагдсан юм. Энэ нь зарим маш олон тооны хүн амтай улсын сонгогчдын зарим хэсэгт нь мөнгө, бэлэг тараах нь нийт үнийн дүнгээрээ цөөн тооны хүн амтай улсын сонгогчдод бүгдэд нь мөнгө, бэлэг тараахаас их үнийн дүнтэй байдаг байна.

Эндээс мөнгөний хэмжээ нь өөр өөр байж болно. Тухайлбал, Филиппиний нэгэн ядуу хорооллын иргэд 2002 оны орон нутгийн сонгуулийн үеэр ердөө 30 песо (US 60 cents) хүртжээ. Мөн 1996 оны Кувейтийн парламентын сонгуульд санал өгөх

үнэ 3000 динар (US\$10,000) давсан⁸ гэж мэдээлж байв. Тайландад 1996 оны сонгуулиар нэг өрхийн дундаж санал 678 бат (27 доллар) байсан ч Бангкок хотын оршин суугчид хөдөөгийн оршин суугчдаас 2 дахин их үнэтэй байсан байна. Грект цыганууд нэг санал тутамд 16 орчим доллар авдаг⁹. ОХУ-д сонгогчдод 2000 оны сонгуульд саналаа өгөхөд 50-100 рубль (2-4 ам доллар) санал болгосон. Мексикийн олон сонгогч 2000 оны сонгуульд нэг санал тутамд 250-500 песо (25-50 ам доллар)¹⁰ авч байжээ.

Бразилд “Санал худалдан авалтын эсрэг хууль”-ийг 1999 онд баталсан. Тухайн үедээ 170 сая хүн амтай (дэлхийн 5-д орох олон хүн амтай) улсын хувьд нийт сонгогчдын 6% буюу 6 сая хүн 2000 оны сонгуульд санал худалдан авахын тулд өгсөн мөнгийг авсан¹¹ гэжээ. Энэ хуулиар 2000-2008 оны хооронд санал худалдан авсан хотын захиргааны 667, муж болон холбооны 31 улс төрчид, төлөөлөгчдийг эргүүлэн татсан¹² байна. Бразилд энэхүү хууль батлагдахаас өмнө авлигын түвшин маш өндөр хэмжээнд хүрч асуудал хурцаар тавигдаж, Транспаренси интернэшнл байгууллагын гаргадаг авлигын индексийн үзүүлэлтээр тогтмол байр ухарч, улс орны хөгжилд асуудал үүсч эхэлсэн. Иргэдийг авлигын эсрэг үйлдэл, санал худалдан авалтын эсрэг уриалсан томоохон кампанит ажлуудыг иргэний нийгмийн байгууллагууд санаачилсныг хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд хүчтэй дэмжин сонгогчдын боловсролыг нэмэгдүүлж, саналаа худалдах биш, “санал бол сонгогчийн сонголт байх ёстой” гэсэн мессежийг маш олон хүнд хүргэж байсан жишээтэй. Хэдийгээр Бразил улс ардчиллыг амжилттай хэрэгжүүлж байгаа гэж дүгнэгддэг ч санал худалдан авалтын эсрэг ажиллаж буй сайн туршлага бүхий улсад хараахан орж чадахгүй байна.

⁸ Agence-France Press. 1996.

⁹ Marantzidis and Mavrommatis. Political Clientelism and Social Exclusion. The Case of Gypsies in the Greek Town of Sofades. 1999. 448

¹⁰ Frederic C. Schaffer, ed, Elections for Sale: The Causes and Consequences of Vote Buying, Boulder/CO 2007.

¹¹ Frederic C. Schaffer, ed, Elections for Sale: The Causes and Consequences of Vote Buying, Boulder/CO 2007.

¹² Simeon Nichter, Vote Buying in Brazil. From Impunity to Prosecution, Paper presented at the Conference “Ruling Politics. The Formal and Informal Foundations of Power in New Democracies”, Cambridge/MA 2011.

Санал худалдан авалтад хүлээлгэх хууль зүйн хариуцлага, зохицуулалт (зарим улсын жишээн дээр)

Дэлхий дээр сонгуулийн санал худалдан авахыг хориглодог 167 улс байгаагаас дараах дөрвөн улсыг сонгож эрх зүйн зохицуулалтыг судаллаа. Эрх зүйн бүлийн хувьд:

1. Англо-Саксон
2. Ром-Германы (Монгол улс энэ бүлд хамаарагддаг)
3. Эх газрын болон жишгийн эрх зүйн системийн холимог
4. Пост-социалист улсуудаас тус тус нэг улсыг сонгож санал худалдан авалтыг ямар хуулиар шийддэг, мөн ямар хариуцлага хүлээлгэдэг талаарх харьцуулсан анализ хийлээ.

Америкийн Нэгдсэн Улс

Сонгуулийн санал худалдан авахыг хориглодог эсэх- Тийм

Сонгогчийн саналыг худалдан авч хэн нэгэнд өгүүлэх, бусдын эсрэг өгүүлэх, өгүүлэхгүй байх, эсвэл санал болгох болон өөрийн саналыг хэн нэгэн нэр дэвшигчид өгөх, өгөхгүй байхаар саналаа худалдсан тохиолдолд тус заалтыг үндэслэж торгох эсвэл **нэгээс илүүгүй жил хорих**, эсвэл хоёуланг нь зэрэг хэрэглэж болно. Хэрэв зөрчил нь санаатайгаар үйлдэгдсэн бол торгох болон **хоёроос илүүгүй жил хорих** эсвэл хоёуланг нь зэрэг хэрэглэж болно¹³.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман улс

Сонгуулийн санал худалдан авахыг хориглодог эсэх- Тийм

Европын парламент эсхүл холбооны парламент, хотын захиргааны сонгуулийн алинд ч бай саналаа худалдах, худалдан авсан нь батлагдсан тохиолдолд 5-аас илүүгүй жил хорих эсвэл торгууль төлнө¹⁴.

¹³ АНУ-ын эрүүгийн болон эрүүгийн процессын хуулийн 29-р бүлэг - Сонгууль болон улс төрийн үйл ажиллагаа хэмээх 18-р заалт

¹⁴ ХБНГУ-ын эрүүгийн хуулийн 108-р зүйлийн е хэсэг. 1998 онд батлагдаж 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.

Япон улс

Сонгуулийн санал худалдан авахыг хориглодог эсэх- Тийм

Сонгуулийн санал худалдан авсан тохиолдолд 3-аас доошгүй жил албадан хөдөлмөр эрхлүүлэх эсвэл эрхлүүлэхгүйгээр хорих, эсхүл 500.000 иен (12.500.000 төг)-ээс ихгүй хэмжээний мөнгөөр торгох ял хүлээлгэнэ¹⁵.

Бүгд Найрамдах Чех улс

Сонгуулийн санал худалдан авахыг хориглодог эсэх- Тийм

Ард нийтийн санал асуулга (референдум), сонгуулийн үеэр хэн нэгнийг сонгуульд санал өгөх эрхийг нь эдийн засаг болон эд материал, эсвэл ашиг хүргэж болох бусад тохиолдлоор тухайн сонгогч өөрийгөө бие даасан байдлаар илэрхийлэх чөлөөт хүсэл зоригийнх нь эсрэг санал өгүүлсэн тохиолдолд тухайн этгээдийг 6 сараас 3 жил хүртэл хорих ялаар шийтгэнэ¹⁶.

Эндээс сонгуулийн гэмт хэргийг дээрх дөрвөн улс нь эрүүгийн хуулиар шийтгэгдгээс гадна, хорих ял оноодгоороо ижил байна. Хэдийгээр сонгуулийн санал худалдан авах байдал ихэвчлэн ядуу буурай орнуудад түгээмэл ажиглагддаг ч, тухайн орнуудын эрх зүйн орчин, хууль зөрчигчдийг шийтгэх хууль зүйн механизмууд давхар сул байгааг онцлох нь зүйтэй. Латин Америкийн барометр, Азийн барометр судалгааны төвүүдээс явуулсан 2015 оны судалгаагаар судалгаанд оролцогчдоос дараах асуултыг асуусан байна.

Танд сонгуульд нэр дэвшигч эсвэл улс төрийн намаас ямар нэгэн зүйл санал болгож байсан уу? гэсэн тус асуултад “байнга”, “хааяа”, “үгүй” гэсэн гурван хариултын аль нэгийг сонгох боломжтой байсан бөгөөд “байнга” болон “хааяа” хэмээх хариултыг тийм гэдгээр тооцон судалгааны дүнг гаргажээ. Судалгаанд Кени, Нигер, Сенигал, Боствана зэрэг улсуудад сонгуулийн санал худалдан авалт хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаа нь нэг талаас дээрх улсуудын эрх зүйн орчин сул, нөгөө талаас нийгэм эдийн засгийн байдал хүнд, иргэний нийгэм төлөвшөөгүй

¹⁵ Япон улсын 1950 онд баталсан Олон нийтийг хамруулсан сонгуулийн тухай хууль, 2011 онд 35 дугаар шийдвэрээр нэмэлт, өөрчлөлт орсон.

¹⁶ Бүгд Найрамдах Чех улсын 2009 оны эрүүгийн хуулийн 351-р хэсэг “Бэлтгэл үеийн саад ба сонгуулийн явц болон референдум” гэсэн гарчигтай.

зэрэг шалтгаанууд байж болох талтай. Жишээлбэл, хэдийгээр санал худалдан авалт өндөртэй улсуудад орж байгаа ч Нигер улсад санал худалдан авалт хориотой. 2010 оны Сонгуулийн тухай хуулийн 130 дугаар зүйлийн нэмэлт, өөрчлөлтөд дараах зүйлийг дурджээ.

Сонгууль товлосон өдрөөс хойш ямар ч үед,

а) нэр дэвшигч эсвэл бусад этгээд авлига авсан, эсвэл тухайн этгээдэд авлигын нөлөө үзүүлэх зорилгоор шууд болон шууд бусаар мөнгө өгсөн,

б) тухайн сонгуульд саналаа өгсөн эсвэл санал өгөхөөс татгалзсан бусад этгээд; эсвэл сонгогч энэ хэсгийн (а)-д заасан хугацаанд авлига, мөнгө хүлээн авах, бусад аливаа ажилд оролцсон бол 100,000 найра (326 доллар) эсвэл 12 сарын хорих ялаар шийтгэх, эсвэл хоёулаа хариуцлага хүлээх болно гэж заажээ.

Улс төрийн намуудын 2018 оны ёс зүйн дүрэмд "... бүх улс төрийн намууд, тэдгээрийн төлөөлөгч дараах үйл ажиллагаанд оролцохгүй. Сонгогчийн саналыг худалдаж авах, хахууль, бэлэг, шагнал, талархал өгөх, мөн сонгуулийн албаны хүмүүст мөнгөний болон материаллаг нөхцөл санал болгохыг хориглоно" гэж зааж өгсөн ч санал худалдан авалт нь Нигерт өргөн тархсан хэвээр байна.

Дүгнэлт

Сонгогчдын саналыг худалдан авах ажиллагааг сонгуулийн болон сонгуулийн бусад үед хориглох эрх зүйн зохицуулалт олон улсад түгээмэл ажиглагдаж байна. Гэсэн хэдий ч сонгогчдын саналыг худалдаж авахын тулд тараадаг бэлгийг гараас гарт өгөхөө больж байна. Энд технологийн дэвшлийг ашиглаж гар утсыг нэгжээр цэнэглэх, данс руу мөнгө шилжүүлэх зэрэг аргуудыг хэрэглэдэг болсон. Хуулийн хүрээнд энэ асуудлыг шийдэхэд хүндрэлтэй болж байгаа. Нэр дэвшигчийн кампанит ажлын төлөөлөгч эсвэл намын гишүүд бэлгийг тараахгүйгээр тэдэнтэй хамаарал бүхий төрийн бус байгууллага, сайн дурын хороод, сангууд, тухайн нутаг орныг сайн мэддэг жирийн иргэд бэлгийг тараадаг болсон зэрэг нь олон улсад хэдийгээр эрх зүйн зохицуулалтаар санал худалдан авалтыг хориглож байгаа ч засгийн эрхийг гартаа авахын төлөө намууд болон нэр дэвшигчид улам бохир аргуудыг ашиглаж байгааг харуулж байна.

Нөгөө талаараа, санал худалдан авах ажиллагаа сонгогчдын зан үйлд асар сөргөөр нөлөөлөх болоод байгаа. Тухайлбал:

- Шилжилт хөдөлгөөн хийсэн байсан иргэд мөнгө, бэлэг авах гэж сонгуулийн өмнөхөн гэртээ ирдэг.
- Саналаа худалдсан сонгогч дараагийн удаа нэр дэвшигчдээс илүү өндөр үнэтэй зүйл хүсдэг.
- Санал худалдан авах буюу сонгогчдод бэлэг тараах уулзалт, өдөрлөгт өөрийн биеэр очиж бэлэг авахыг чухалчилдаг болдог.
- Боловсрол болон эдийн засгийн түвшин доогуур сонгогчдод санал худалдах нь тэдэнд тулгамдсан тухайн асуудлыг багахан ч болов шийддэг тул сонгуулийн үеийг хүлээдэг.

Эцэст нь, саналаа худалдсан сонгогчид саналаа худалдаагүй сонгогчдын ирээдүйг хохироодог буюу сонгох эрхийг зөрчдөг гэх мэт ардчиллын баталгаа, сонгуулийн суурь зарчмуудыг хэрэгжүүлэх, бэхжүүлэх боломжгүй зан үйлүүд сонгогчдод хэвшиж байна.

Жич: Монгол дахь санал худалдан авалтын онцлог, хэлбэр, арга, хууль бус үйл ажиллагаануудын талаарх судалгааг энэхүү өгүүллийн үргэлжлэл болгож дараагийн удаад бэлэн болгох болно.

Abstract

In this article taken what is vote buying, why the political parties and candidates want to buy voter's vote, what is the purpose of vote buying and conclusions of anti vote buying system. Vote-buying in its literal sense is simple of political interests. Candidates "buy" and citizens "sell" votes, as they buy and sell daily common use items.

Ашигласан ном, материал

Frederic C. Schaffer, ed, Elections for Sale: The Causes and Consequences of Vote Buying,

Boulder/CO 2007

International IDEA. Is there a ban on vote buying?. www.idea.int

Latin American Public Opinion Project (LAPOP) -Americas Barometer Survey 2012

- Marantzidis and Mavrommatis. Political Clientelism and Social Exclusion. The Case of Gypsies in the Greek Town of Sofades. 1999
- OSCE. Copenhagen Document. 1990
- Simeon Nichter, Vote Buying in Brazil. From Impunity to Prosecution, Paper presented at the Conference “Ruling Politics. The Formal and Informal Foundations of Power in New Democracies”, Cambridge/MA 2011
- Transparency International. Political Integrity Lacking in Latin America and the Caribbean, Especially around Elections. 2019
- АНУ-ын эрүүгийн болон эрүүгийн процессын хуулийн 29-р бүлэг - Сонгууль болон улс төрийн үйл ажиллагаа хэмээх 18-р заалт
- Бүгд Найрамдах Чех улсын 2009 оны эрүүгийн хуулийн 351-р хэсэг “Бэлтгэл үеийн саад ба сонгуулийн явц болон референдум” гэсэн гарчигтай.
- ХБНГУ-ын эрүүгийн хуулийн 108-р зүйлийн е хэсэг. 1998 онд батлагдаж 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.
- Япон улсын 1950 онд баталсан Олон нийтийг хамруулсан сонгуулийн тухай хууль, 2011 онд 35 дугаар шийдвэрээр нэмэлт, өөрчлөлт орсон.